

MİLLİYETÇİLİK ve DİL DİL MİLLİYETÇİLİĞİNİN BAŞARI ve BAŞARISIZLIKLARI

THE SUCCESS AND FAILURES OF THE LANGUAGE NATIONALISM

Öğr.Gör. Alper KASIMOĞLU

Yalova Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı İç Kontrol ve Kalite Sorumlusu
kasimoglualper@gmail.com

Özet

Milliyetçilik fikri, 20. ve 21. yüzyıllara damgasını vuran, dünyanın birçok yerinde tarihi yeniden şekillendiren, siyasi inançların en başarılısı ve en etkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçilik ideolojisi içerisinde dilin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Çünkü ulus-devlet oluşumunda milli bütünlüğün sağlanması ve ortak değerlerin oluşturulmasında dil önemli bir konuma sahiptir.

Bu kısa çalışmada, dil ve milliyetçilik ilişkisinden hareketle, dil'in etnik kimlik ve ulus inşasının oluşumundaki yeri ve önemi ile milliyetçilik akımlarında oynadığı rol genel hatları ile incelenecek, bu bağlamda dil milliyetçiliğinin başarı ve başarısızlıkları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulus, Dil

Abstract

We encounter that the idea of nationalism is the most successful and most influential belief that is re-shaping the history in many parts of the world leaving a mark in the 20th and 21 century. We see that language has an important role in the idea of nationalism because language takes an important place in ensuring national unity in the formation of a nation-state and common values.

In this short study, regarding the relationship between nationalism and language, the place and importance of ethnic identity and in the formation of a nation structure as well as its role in nationalism has been examined in general lines while in this context, the success and failures of language nationalism will be attempted to discussed.

Key Words: Nationalism, Nation, Language

Giriş

Milli hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilecek bir kavram olarak Milliyetçilik; ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Milliyetçiliğin, son iki asır zarfında dünyanın ulus esaslı olarak düzen kazanmasında, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkıp evrenselleşmesinde ve yaşanan uluslaşma süreçlerinde başrolü oynadığı söylenebilir. XX. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte milliyetçiliğin ve ulus esaslı dünya düzeninin bir tartışma konusu haline geldiği görülmektedir. Bu evre ulus devlet modelinin işlevsel ve felsefi olarak yetersizleştiği, yeni dünya şartlarında milliyetçiliğin gerek his gerekse ideoloji olarak marjinalleşeceği yönündeki yaklaşımların sıklıkla gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Bu yaklaşımı savunanlara göre sanayi toplumunun bilgi toplumu dönüşmesi ve milli sınırların önem kaybetmesi insanlığın ulus devlet ve milliyetçiliğin olmadığı yeni bir uygarlık aşamasına geldiğini göstermektedir.

XXI. yüzyılın başlarında ortaya çıkan manzara da ise yaşanan yoğun sosyal ve siyasi gelişmeler nedeniyle hengâmeyi andıran, bir geçiş süreci sonunda değişen şartlara rağmen milliyetçiliğin popülerliğini ve geçerliliğini sürdürdüğü görülmüştür. Küreselleşme ile birlikte ulusal düşünce, değer ve kurumlar üzerinde oluşan baskı ve değişim, milliyetçiliğin küreselleşme karşıtı bir tutuma yönelmesine ve yükselmesine yol açmıştı. Milliyetçilik, kapitalizmin yaşadığı yeni süreçler, küreselleşme, medya ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte farklı boyutlar kazanıp varlığını sürdürmektedir. Dünyanın dört bir yanında milliyetçi duygu ve tutumlar hızla yükselmiş, milli kimlik, milli egemenlik, ülkesel bütünlük gibi milliyetçi esas ve uygulamalar en geçerli siyasi ve sosyal kurumsallaşmalar olarak -bir evrim, bir yeniden yapılanma yaşamakla birlikte- varlığını ve önemini korumuştur.

Dil, Milliyetçiliğin temelini oluşturan ‘millet’ kavramının oluşmasında ve ulus-devlet yapılanmasında etkin bir konumdadır. Dil, millet olmanın açık bir sembolü olarak algılanır.¹ Dil milli bütünlüğü belirlemede yeterli bir öge olmasa da, milliyetçilik hareketlerinde sık sık belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Bunun sebebi dil ’in işlevselliğidir. Bu işlevsellik, dilin milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezi konumunda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dil güçlü bir birleştiricidir, çünkü millete duyulan araçsal ve duygusal bağlılığın her ikisinde de etkin durumdadır

İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik bir ideoloji olarak “Sanayi Devrimi’nden sonra Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkelerde, XV. yüzyıldan beri

yaşanmakta olan toplumsal değişme süreci (modernleşme) hızlanmış, oluşan yeni kolektif ihtiyaçlar neticesinde sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkan başlıca ideoloji milliyetçilik olmuştur.²

Avrupa’da XV. ve XIX. yüzyıllar arasında, geleneksel toplum yapısının nihayetlenmesiyle sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır. “Modernleşme” olarak ifade edilen bu süreçte -bilhassa sanayi devriminin etkisiyle- önemli toplumsal değişimler gerçekleşmiş; sosyal hayatta bilgi ve ticaretin önem kazanmasıyla toplumsal yapıda; tarıma dayalılıktan kentliliğe, kapalı ekonomiden geniş alan (ülkesel) ekonomisine, homojenlikten uzak sınıf esaslı “topluluk” görünümünden, güçlü milli bütünlüğe doğru bir değişim gerçekleşmiştir.³

Modernleşme ile ortaya çıkan kurumsal ihtiyaçlara genel itibariyle milliyetçi prensipler doğrultusunda çözüm üretildiği söylenebilir.⁴ Toplumsal ve siyasi yapılanma ulus esaslı olarak oluşurken bütünleşmenin sağlanması noktasında milliyetçilik etken konumdadır.

Bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin; milli egemenlik ve milli kimlik gibi “temel unsurları” ile; ülkesel bütünlük, siyasi bütünlük ve idari bütünlük gibi “yapısal özelliklerine” bakıldığında, tamamının milliyetçi ideolojinin siyasi yapılanmaya yansımaları olduğu fark edilecektir.⁵

Düşünsel manada, Milliyetçi ideolojinin ilk izleri, XVIII. Yüzyıl ortalarında Fransa da ortaya çıkan “Neo-Klasik” akımda görmek mümkündür. Fransız İhtilali’nin hazırlayıcısı olduğu söylenebilecek olan Neo-Klasik akım da, aydınlanma düşüncesinin iyi tabiat ve iyi insan yaklaşımlarıyla yine bu düşüncenin bir ürünü olan doğal haklar öğretisinin halkın anlayabileceği bir şekilde yeniden yorumlanmaya çalışıldığı görülmektedir.⁶

Milliyetçi düşünceye hız kazandıran bir başka gelişme de, Avrupa’da halk egemenliği düşüncesinin giderek güçlenmesinin olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıldan itibaren popülerleşen; soyluların egemenliğine karşı çıkan yaklaşımlar milliyetçi akım ve düşünce için de kendine yer bulmuş, liberalizm ve milliyetçiliğin bu buluşması milliyetçi ideolojinin temel kriterlerinden olan milli egemenlik ilkesine kaynaklık etmiştir. Bu noktada, Avrupa’da, XIX. yüzyılda yoğunlaşan ve ilk milliyetçi hareketler olarak görülen; krallık ya da imparatorluklara karşı bağımsızlık amaçlı başkaldırıışlarda; en az milli his ve gurur kadar demokratik talep ve ideallerin de etkili olduğu görülmektedir.

Milliyetçi ideolojinin temel esasları toplumsal, siyasi ve ekonomik kategorilerde ifade edilebilir. Her şeyden önce milliyetçiliğin bireylerin ancak bir ulus içinde yaşayarak gerçek özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabilecekleri esasına dayandığı belirtilmelidir.⁷ Başka bir ifadeyle, milliyetçi ideolojinin mihenk noktası “ulus”tur. Bu ideolojide ulus sosyal ve siyasi örgütlenmenin kalbine yerleştirilmiştir.

Milliyetçilik ideolojisinin birtakım merkezî önermeleri bulunur. Smith'e göre bunlar dört tanedir: Birincisi, dünyanın her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüş olduğu iddiasıdır. İkincisi, milletin bütün toplumsal ve siyasî gücün kaynağı olması ve millete bağlılığın diğer bütün sadakat bağlarının üstünde yer almasıdır. Üçüncüsü, eğer özgür olmak istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunluluğudur. Dördüncüsü de, dünyada barış ve güvenliğin hâkim olması için milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gereğidir.⁸

Bu temel düşüncelerden hareketle milliyetçilik, “millî birlik, millî kimlik, kardeşlik” gibi kavramlar üretir ve bu kavramların kamusal kullanımını mümkün olduğunca yaygınlaştırarak topluluğun bu kavramlar etrafında kenetlenmesini sağlamaya çalışır. Milliyetçi ideolojide hedef, devletin politik birliğini sağlama almak, farklılıklardan bir bütün oluşturmak ve ekonomik modernleşmeyi tamamlayabilmektir.

Milliyetçi ideolojide, siyasi manada altı çizilmesi gereken iki esastan bahsedilebilir: Birincisi, siyasi egemenliğin sahibi ve kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle, siyasal sistemin meşruiyet zeminini ulusun teşkil etmekte oluşudur. Ulusun sahibi ve kaynağı olduğu en yüksek otoriteyi içeren egemenlik ise bölünmez bir bütün olarak formüle edilmiştir.⁹ İkincisi de; sınırlarını milletin yaşadığı coğrafyanın belirlediği, millî kimliğin biçimlendirdiği ve egemenliğin ulusta olduğu devlet anlayışının varlığıdır. Kısacası, toplumsal sistemi ulus üzerine inşa eden bu ideoloji de siyasi ve idari yapılanma buna göre dizayn edilmiştir. Buna göre; ulus, egemenliğin tek sahibi ve kaynağıdır. Bir ülkede tek bir ulus ve millî kimlik olmalıdır ve milletin egemenlik gücünü kullanan siyasi yapı da, ülke sınırları dâhilinde tartışılmaz etkinlikte nihai tek bir otoriteden teşkil edilmelidir.¹⁰

İdeolojinin kültürel boyutunun ise daha çok “ulus” un kriterleri ile ilgili olduğu, bu kriterlerin de toplumsal homojenliğin ancak milletin ortak değerleri ile sağlanabileceği düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu ortak değer noktaları daha çok çekirdek etni'nin dili, tarihi ve kültüründen kaynaklanan objektif unsurlar olmakla birlikte, kader ve amaç birliği gibi sübjektif unsurlar da söz konusudur.¹¹ Tüm bunlardan ötürü, millî kültür çalışmaları ve bir millî kimliğe ulaşma, milliyetçi hareket ve politikaların önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Milliyetçiliğe göre, millî kimlik, diğer kimliklerin temelini oluşturan, onlardan daha üst bir kimliktir.

DİL, ULUSAL KİMLİK ve MİLLİYETÇİLİK

Smith, ulusu “Tarihsel bir toprağı, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürünü, bir ekonomiyi ve bütün üyeler için ortak yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” olarak tanımlamaktadır.¹² Anderson, ulusu, yerel dillerin yayılmasını hızlandıran matbaa kapitalizminin

gelişmesiyle ortaya çıkan “hayali bir politik cemaat” olarak tanımlamaktadır.¹³ Gellner ise ulusu, kendisi de sanayi toplumlarının ortaya çıkışıyla bağlantılı özel ekonomik ve toplumsal koşulların bir sonucu olan milliyetçiliğin ürünü olarak tanımlar.¹⁴ Gellner’e göre sanayileşme, bir ulusun yaratılmasına elverişli koşulları sağlar. Her üç yazarın yaklaşımında da kimliğin kültürel boyutuna vurgu yapılmış ve kimliğin kültürel boyutu ile “dil” sıkı bir ilişki içinde olduğu ifade edilmiştir.

Devletin belli bir siyasal kimlik taşıyan bir ulus yaratmada faydalandığı düşünce ise milliyetçiliktir. Bu açıdan, “Milliyetçilik” terimi ulus kavramıyla yakından bağlantılıdır. Smith milliyetçiliği “kimi üyeleri tarafından fiili ya da potansiyel bir ulus oluşturacağı düşünülen bir halk adına özerkliğe ulaşmak ve bu özerkliği koruma için ideolojik bir hareket”¹⁵ olarak işaret etmektedir. Gellner’e göre milliyetçilik, siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören, siyasal bir ilkedir. Milliyetçi duygu ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlık ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanmaktadır. Milliyetçi akım ise bu tür bir duygudan hareketlenir.¹⁶

Dil, gerek birey, gerek toplum açısından temel referans noktalarından biri, hatta belki en önemlisidir. Zira dil, hem bireyin kimliğinin biçimlenmesinde en önemli rollerden birine sahiptir, hem de toplumsal bütünleşmenin –olumlu ya da olumsuz yönde– şekillenmesinde önemli işlevler üstlenir. İnsanlık tarihinde dilin siyasî amaçlarla kullanılmasına ancak modern zamanlarda rastlanmaktadır. Dilin siyasetin konusu ve amacı olması, milliyetçilik akımlarının doğuşuna paralel bir şekilde olduğu ifade edilmektedir. Milliyetçilik ve onun devlet modeli olan ulus-devlet, dil de birliğe özel bir önem atfeder.

Dilin iki başat vurgusu vardır: Bir kere dil, her şeyden önce bir semboldür; millet kurgusundaki ortak kimliğin sembolüdür. “Biz” olma bilincinin sembolüdür. Ulus-devletin “biz” olma bilincinin toplumda yer etmesi, ancak ülke içinde tek bir dilin konuşulmasıyla mümkün kılınabilir. Farklı “yerel” dilleri konuşan insanlar aynı “ulusal” dili konuşmaya ve anlamaya başladıklarında, milliyetçiliğin sloganları ve umdeleri toplumsal tabakalarda daha çabuk yerleşir. Seçkinlerin ve sıradan insanların aynı dili kullanmaları, bu kesimlerin genel özlem ve duygular etrafında kenetlenip bir araya gelmelerini ve gerektiğinde aynı amaç için birlikte hareket etmelerini sağlar. Dil birliği sadece politik ve kültürel bir önem taşımaz, aynı zamanda ekonomik ve pratik bir gereksinime de karşılık gelir. Zira ülke içinde ulusal bir ekonominin oluşması ve varlığını devam ettirebilmesi için ülke çapında aynı dilin geçerli olmasına ihtiyaç vardır. İkincisi, dil bir araçtır; farklı etnik kimliğe ve dile sahip olan, ama aynı “ulus”tan oldukları varsayılan nüfusu değiştirmenin ve dönüştürmenin aracıdır. Bu aracın kullanımının etkinliği ve yaygınlığı arttıkça, farklılıkların törpülenmesi ve buna karşın milliyetçilik umdelerini esas alan standart bir dilin ve kültürün üretimi kaçınılmaz olmaktadır.

Milliyetçiliğin modern siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönemde birçok Avrupa ülkesinin dil birliğini gerçekleştiremediği görülmektedir. İtalya siyasî birliğini gerçekleştirdiğinde ülkenin sadece %2'sinin İtalyanca konuştuğu tahmin ediliyordu. Fransa'da 1789'da nüfusun yarısının tek kelime dahi Fransızca konuşmadığına yönelik veriler mevcuttur. Aynı dönemde Alman İmparatorluğunda Leh, Fransız ve Dan dilini konuşanları Almanlaştırma politikası güttüğü görülmektedir. Almanya'nın birliğe ulaştığı sırada Almanca konuşanların %17 oranında olduğu tahmin edilmektedir.

Hobsbawm, Almanların ve İtalyanların dil'e diğer ulus-devletlerden daha büyük bir anlam biçtiklerini ifade eder. Ona göre, Almanlar ve İtalyanlar kendi millî dillerine – örneğin İngilizce okuyup yazarların İngilizceye verdikleri önemden– çok daha büyük bir değer veriyorlardı: “Alman ve İtalyan liberal orta sınıfların gözünde dil, birleşik bir millî devletin yaratılmasında temel önemde bir argüman sağlamaktadır.”¹⁷

Dil, milliyetçiliğin kamusal alanı şekillendirmek amacıyla her daim müdahalede bulunduğu ve idare ettiği bir kültürel öge konumundadır. Ulus kurgusunda dil bir yandan ortak kimliğin ve “bizlik” bilincinin bir göstergesi ve ispatı olarak; diğer yandan ise bu kurgunun siyasî pratiğe döküldüğü durumlarda ulus-devlete mensup nüfusu dönüştürmek yolunda aslî bir araç olarak kullanılmıştır.

Dil ve ulusal kimlik arasındaki ilişki ne durağan ne de önceden kestirilebilir bir durumdadır. Zamana ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Ulusal kimliğin oluşumunda dilin oynadığı rolü belirleyen birçok faktör vardır. Bazı olaylarda dil ulusal kimlik için önemli derecede göz önünde bulundurulurken, diğerlerinde ise bu derecede önemsenmemektedir.

Dil ve milliyetçilik arasındaki ilişki, hâkim olan millet modeline göre değişiklik göstermektedir. Bunlar etnik model ve sivil model diye adlandırılır. Smith, batılı denem vatandaşlığa dayalı “sivil” ulus modelini batılı olmayan “etnik” modelden ayırmıştır. Birincisi, tarihsel toprağa, üyelerinin yasal-siyasal olarak eşit olduğu yasal-siyasal bir topluluğa, ortak bir vatandaşlık kültürüne ve ortak ideolojiye dayanır. İkincisinde, Smith, doğumun, ortak soyun, soy kütüğünün, popüler hareketlenmenin, yerel dillerin, geleneklerin ve göreneklerin önemini vurgular.¹⁸ Etnik modelin en bariz örneği Almanya olarak gösterilir. Sivil modele ise Amerika, İsveç ve Belçika gibi ülkeler gösterilir. Aslında her milliyetçilik içinde, değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurlar barındırmaktadır. Kimi zaman sivil ve bölgesel unsurlar hâkimdir, kimi zamanda etnik ve yerel unsurların öne çıktığı görülür.¹⁹ Bu nedenle, etnik millet modelinde olduğu gibi, sivil millet modelinde de dil faktörü önemlidir. Ancak, bu sivil millet modelinde milletin temel bir unsuru olmayıp, farklı etnik kimliğe sahip vatandaşları birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Sivil millet modelinde, bütün diller ve etnik kimlikler saygı görür ve ulusal kimliğin bileşenlerinden biri olarak görülmektedir. Diller hissedilir derecede birbirinden farklılaştığı tarihten

beri, bir kültürü diğer kültürden, bir etnik grubu veya ulusu diğerinden ayırt eden etkili bir form olmuştur.

Ulus oluşumunda bazı ortak subjektif ve objektif özelliklerden bahsedilebilir. Dil, objektif özellikler içerisinde en önemlilerinden biridir. Bir etnik grubun kültürel uyumu, boyutu büyük oranda dil vasıtasıyla ifade edilir. Bu iki şekilde olur. Birincisi, farklı diller bir etnik grubu diğerinden ayıran sınırı belirlemede etkin bir konumdadır. Bu, dilin sembolik fonksiyonudur. Dil'in bu sembolik fonksiyonu aynı zamanda güçlü bir şekilde grup dayanışmasını da hatırlatır. İkincisi ise, ortak bir dil, iletişimi ve etnik grup içindeki bütünleşmeyi kolaylaştırabilir. Bu da dilin iletişim fonksiyonudur. Bu nedenle dil etnik kimlik için çok önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Dil ve etnik kimlik arasındaki ilişkinin belirginleşmesi Avrupa'da Rönesans döneminde gelişmiştir. Bu dönemde birçok yazar ve filozof Latin dili yerine halk dilini kullanmaya başlamıştır. Bu durum Anderson tarafından "print-capitalism*" olarak adlandırıldı. Ulusal dil kavramı ise XIX. yüzyıl da Romantizm akımının bir sonucu olarak gelişmiştir. Almanya'da Herder ve Fichte gibi romantik filozofların öncülük ettiği bu akımda, dil bir milletin en önemli öğesi olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyıl da gelişen milliyetçilik hareketlerinde en fazla vurgulanan unsur "dil" olmuştur. Avrupa'da gelişen bu güçlü eğilim sonucunda, yeni kurulan bir çok devlette "dil" devletin kuruluşunda temel bir argüman haline gelmiştir. Norveç, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Finlandiya ve Türkiye bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemdeki milliyetçilik hareketlerinde dil aynı anda bir amaç ve araç haline gelmiştir.

DİL MİLLİYETÇİLİĞİNİN BAŞARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Benedict Anderson Dil'i 'Âşık için gözler neyse vatansever içinde dil odur' şeklinde ifade etmektedir. Modern çiftler arasında, tartışmasız en kaynaşmış ve en sağlam olan dil-millet çifti, zamanın tehditleri karşısında güncelliğini hala koruduğu görülmektedir.²⁰

Dilbilimsel bir konunun analizinde, milliyetçilik söz konusu olduğunda birtakım güçlükler ve engellerle karşılaşmaktadır. İlk güçlük disiplinlerin ve sahaların birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Devletlerin ulusal kurtuluş tarihi genelde, lehçelerin sayısının tek bir milli bölgesel dil karşısında giderek küçülmesinin tarihidir. Bu tarihte ulus devletlerin doğuşu merkez tarafından güdülen resmi dil politikasıyla iç içe girerken, dil politikaları her zaman için, birden çok dilden birine sağlanan avantajlara indirgenemez ve kimi zaman, çok sayıda dilin hukuki ve toplumsal birlikteliğini destekler.²¹

Modern dil politikaları demokratik bir ideal kategorisinde değerlendirilebilecekken, resmi dil politikasının tarihi genellikle modern demokrasinin doğuşundan önce gelir. Bireylerin dil özgürlüğünü ve bu alandaki eşitliği öne çıkaran bir ulus ile, dil konusunda birlikçi bir ulus arasında, demokrasinin muhtevası yö-

nünden farklılıklar olduğuna dair yorumlar yapılır. Kişi temelini (Kanada) veya toprak temelini (Belçika) getiren çok uluslu federal bir devlet elbette, dilsel niteliklide olsa farklı cemaatleri anayasal açıdan tanımayan tek dilli cumhuriyetten (Fransa) farklıdır. İkinci zorluk dil ile millet arasındaki yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Bir ilintiden daha fazlası olan bu bağ bir mantık sorunu yaratmaktadır. Milliyetçiliğin siyaset olduğu ve siyasetinde dil olduğu kabul edilirse, millet ve dolayısı ile milliyetçilik, muhtelif sapsmaları hoş görebilen bir dilden ayrılmaz.²²

Dilbilimsel düzlemde, söz, dil, bölgesel dil, lehçe, ağız, şive vb. arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Bunların tanımları ve kullanımları farklıdır. Örneğin dilbilimcinin, tarihçinin ve milliyetçi önderlerin 'halk dilinden' bahsetmeleri farklı anlamlara gelmektedir; kimi sadece tespitite bulunurken, kimisi de eleştirmektedir.²³

Tanınma emeli özellikle siyasal alanda kabul görme ve meşruiyet talebidir. Siyaset dil içinde ve dil vasıtası ile yapılır. Kullanılan dilin toplumsal paylaşım açılması bir hakkaniyet talebidir ve kamusal hayata katılımın teminatıdır. Bu paylaşımı ve bu entegrasyonu şart koşan "dil milliyetçiliği" bu noktada, demokrasi kuramıyla yakın ilişki içindedir. Zira yöneten ile yönetilenler arasındaki benzerliğin önemi ön plana çıkmaktadır.

Üçüncü güçlük, kolektif bir girişim olarak milliyetçilik ile ideal koşullarda ulusa sadakatle bağlanması gereken bireyin bir arada olması zorluğudur. Maddi avantajlar, tıpkı diğer sembolik ödüller gibi başarıya giden yolda güçlü bir harekete geçiricidir. Örnek olarak, bireyler açısından maliyet-fayda hesabına indirgenmeyen veya girişimcilerin tek kolektif stratejisinden ibaret olmayan milliyetçi girişimin başarısından kaynaklanan toplumsal terfi, bu sembolik ödüller arasında gösterilebilmektedir.²⁴

Resmi dil içerisinde sosyalleşen nüfusun, tekeline elinde bulundurduğu ekonomik ve toplumsal sektörlere, yerel dilleri konuşan kitlenin yerleşmesini düşünmek güçtür. XIX. yüzyılın sonunda Belçika'da yaşanan durum buna örnek teşkil edebilir. Belçika'da memurların 'çift lisanlı' oluşu, Fransızca konuşanlar için iş bulmak yönünden mağduriyet yaratan bir durumdur. Diğer taraftan Hollandaca konuşanlar da, toplumsal terfi önünde engel gördüklerinden çocuklarını Flaman okullarına göndermedikleri görülmektedir.²⁵

İnsanın bütün faaliyetleri dil içinde ve dil tarafından yürütülür. Siyasal bir girişim olarak ta milliyetçiliğin bu araçtan faydalanması kaçınılmaz olacaktır. Faaliyet sahası olarak dil, siyasetin temel gailisi değildir. Milliyetçilik söz konusu olduğunda ise durum tamamen farklıdır. Dil, siyasal faaliyetin hem öznesi hem de nesnesidir.²⁶ Teorik açıdan dil milliyetçiliği özne ve nesnenin birbirine karıştırılmasından nasiplenir, ideal olarak, sahiplenilmez olan bir şeyi sahiplenmeye çalışır, siyasal olarak gerçeklikle uyuşmanın yolunu bulmalı ve aynı anda da, bu dünyadaki güçlülere sınır çizen ve dil politikalarını doğrulayan bir 'dilsel öte'ye daimi suretle başvurmalıdır.²⁷

Dil milliyetçiliği genellikle ideolojinin, siyasal idealizmin nüfuz alanı içindedir. Daha çağdaş bir açıdan, dil sorununu genel demokrasi sorunu içerisine yerleştirme çabasını temsil eder. Dilsel demokrasi veya diller arasındaki eşitlik argümanı çoğunlukla dilsel bölümlenmeden yana olanların başvurduğu bir argümandır. Örnek olarak anayasa gereği bir A dilini kullanan cumhuriyet içinde, yerel bir dilin geçerli olduğu bir bölgede yaşayanlar, resmi dili kullanmaya razı gelmenin demokrasi ilkelerine aykırı olduğunu, meselenin yerel dilin geçerli olduğu bölgede dillerin eşitliğine aykırılık, daha genel olarak da, bireysel özgürlüğe ve ifade hürriyetine aykırılık sorunu olduğu ileri sürülebilir. Tersine bir durumda da resmi dili konuşanlar için, yerel dili kullananların talebi karşılanmazdır, zira bu talep, siyasal topluluğu bölebilir.²⁸

Milliyetçiliğin Dille İlgili Üç Paradoksu

Teorik açıdan dil milliyetçiliği özne ve nesnenin birbirine karıştırılmasından nasiplenir (dil, millet olmanın göstergesi ve milletin alameti farikasıdır); ideal olarak, sahiplenilmez olan bir şeyi sahiplenmeye çalışır (falanca dil falanca nüfusa aittir); siyasal olarak gerçeklikle (dili konuşanların somut dil koşullarıyla) uyuşmanın yolunu bulmalı ve aynı anda da, bu dünyadaki güçlülere sınır çizen ve dil politikalarını doğrulayan bir “dilsel öte” ye daimi suretle başvurmalıdır.²⁹ Bu açmazlardan yola çıkarak dilsel milliyetçiliğin üç yönlü bir dayatma getirdiğini söyleyebiliriz.

1- Özne ve Nesne

XX. yüzyılın önemli bir kısmında gelişen ‘kültürel milliyetçilik’ evresi tam manasıyla bir uyanış hareketi olmasa da, “dil işçilerinin” yoğun faaliyet gösterdikleri bir dönem olmuştur. XX. yüzyıla göre XIX. yüzyılı Herderci bir dönem olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Bu dönem hem dil kültürüne ve dolayısıyla da milli topluluğa veya ulusal ruha derinden bağlı, diğer halklara ve onların özgül dehalarına saygılı bir süreç olmuştur. Bir ulusun dili kutsal ise bir diğerinki de öyledir. Herder bunu ‘Tanrı dünyanın tüm dillerine karşı hoşgörülüdür ve benzer şekilde bir hükümdar da, halkının konuştuğu farklı dillere sadece hoşgörü değil saygı da göstermelidir’ şeklinde ifade etmektedir.³⁰

Edebi ve dilbilimsel üretimlerin kıta Avrupa’sındaki yoğunluğuna üç değişim eşlik etmektedir. İlki, Latince veya Fransızcanın imparatorluklardaki potansiyel aracı istasyonları olan ‘küçük dillerin’ özgürleşmesi söz konusudur. İkinci olarak, Latince, Fransızca veya Almanca olsun, imparatorluk dillerinin, sessiz sedasız, hatta kimi zaman imparatorun inisiyatifleriyle tartışma konusu haline gelmesi söz konusudur. Üçüncü ve son olarak yerel ağızlara, çoğunlukla da dil bilimsel derlemeler sayesinde tarihsel meşruiyet zemini kazandırması söz konusudur. Yerel diller Latince ve imparatorluk dilleri karşısında, kendi tarihsel ve siyasal boyutlarını ispatlamak zorundadırlar.³¹

Bu üç değişim, belli bir zaman aralığında ve siyasal olaylara, savaşlara ve imparatorluğun nüfuz alanının yeniden örgütlenmesine bağlı olarak değişen bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Dil ile ilgili olarak, Avrupa’daki gelişmenin gerçek bir kesintiye maruz kalışının, bir dilin sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasal bir alanla özdeşleştiği andan itibaren başladığı ve bir dilin ortak iyeliğinin, o dili kullananlar için siyasal haklara yol açtığı yönündeki kesin kanaatin, milliyetçilerin dikkatini bu dönemde çektiği görülmektedir. Çoğul bir siyasal

alan üzerinde hak ve dil arasında kurulan eşitlik, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kesin biçim kazanmıştır.³²

Özne ve nesnenin, dil, devrimci idealler ve devrimci siyasetin taleplerini benimseme olguları arasında zorunlu bir nedensellik bağı kuracak kadar iç içe geçtiği görülmektedir.

2- Sahiplenme ve Sınıflandırma

Dilin sahiplenilmesi ve sınıflandırılması, XIX. yüzyılın en önemli olaylarının temelinde yatmaktadır. Bunlardan birincisi, Alman dilinin öncelikle Naziler tarafından sahiplenilmesi, ikincisi ise dilsel kimlikleri gereği Reich'tan yana olması icap edenlerin sınıflandırılmasıdır. Bu stratejinin Naziler tarafından dönüştürülmesi, dil milliyetçiliğinin özüne denk düşmektedir.³³

Marc Crepon sahiplenme çabaları ile ilgili üç karakteristiği sıralamaktadır. Öncelikle, dilin meşru bir sahibi veya efendisi olması fikri gelmektedir. Feodal anlamıyla mülkün içinde yer alan her şeyin tanımlanması yoluyla sahiplenme, hem mümkün hem de zorunludur. İkinci olarak da, dil ile toplum arasındaki bağları doğallaştıran yapıtların görünmez kılınması gerekir.

Başka bir deyişle, dilin yetkinliğinin kurumlara ve zorlamaya dayanan kısmının dışarıda bırakılması söz konusudur. Son olarak, tek dilin, tek kültürle ortak bir cevheri paylaştıkları söylenmektedir. Bu itibarla bir dile dokunmak, bütünüyle bir kültürü tehdit etmektir, kültürün asimile edilmesi veya yok edilmesi düşüncesi dille ilgili en aşırı siyasal talepleri besleyen şeydir.³⁴

Dil milliyetçileri tarihe karşı, bir dilin evveliyatını ve belli bir konuşmacı grubuna aidiyetini ifade ederler. Çoğulculuğa karşı, milli dil içinde kültürün teklifi ve bütünlüğünün mücadelesini verirler. Dillerin yayılımı karşısında ortak kimliğin dil bünyesinde ki kutsallığını ileri sürmektedirler.

3- İdeal ve Gerçek

Kültürel alanın parçalı olduğu, siyasal ve kültürel sınırların gündeme taşınmadığı tarım toplumlarında dilsel tahakkümden bahsetmek zordur. Siyasal bölünmüşlüğün kültürel çeşitlilikle örtüşmesi gerektiği fikri ancak sanayi toplumlarının ortaya çıkışı ile mümkün olmuştur.

Dil, canlı, hareket eden, etraflıyla sürekli etkileşim içinde olan bir olgudur. Çok dilli kimi ülkelerde evrensel bir dil olarak İngilizce, dilden kaynaklanan sorunları ve tıkanmalara çözüm olarak görülmüştür. Örneğin Belçika da bir üniversite toplantısında kullanılacak yerel dil hakkında tekdüze tartışmalara girmek-tense İngilizce tercih edilmektedir.³⁵

Dil milliyetçiliğinin idealleri daima gerçek hayatın dayatmaları ile karşılaşmaktadır. Toplumsal kurumlar özellikle de anayasalar dilsel kuruluşlar olmuştur. İçinde dilin zikredilmediği anayasa pek yoktur. Yakın tarihte Amerika anayasası bile ulusal dil olarak İngilizceyi anayasaya dâhil etmiştir. Bu durumun, bireylerin bir dili özgürce kullanma hakkına aykırı olup olmadığı tartışmaları devam etmektedir. Kişinin çok dillikten yana olması veya tek dilli bir cumhuriyeti savunmasının önemli olmadığı, yasa koyucu müdahil olduğu andan itibaren dilin kullanımının herkes tarafından zorunlu hale geldiği ifade edilmektedir. İsviçre,

Belçika, Kanada ve İspanya’da olduğu gibi farklı dillerin aynı toplum bünyesinde kurumsallaştığı gibi nadir durumlar buna istisna olarak gösterilebilir.³⁶

Sonuç

Milliyetçiliğe ilişkin sosyal bilimler literatüründe uzun bir süre hâkim olan “milliyetçilik çağının sonu” öngörüsünün gerçekleşmemesi bir tarafa, milliyetçi ideolojinin günümüz toplumsal dünyasında güçlü bir kültürel/ toplumsal gerçeklik olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, büyük değişiklikler yaşanan toplumsal ve siyasi hayatı en iyi organize edebilecek uygulamalar olarak yine milliyetçi esaslardan kaynaklanan kurumların ön plana çıkmakta oluşu önemlidir.

Ulus-devlet siyasi yapılanma biçimi de milliyetçilikle birlikte yeniden yapılanıp yeni roller kazanmaktadır. Ulus-devletin yeniden şekillenmesinde başlıca faktörler olarak değişen egemenlik ve kimlik anlayışları dikkat çekmektedir. Ulus-devletlerin devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan birisi olarak “dil birliğine” yapılan vurgu önemlidir.

Dil’in canlı, hareket eden, etrafıyla sürekli etkileşim içinde olan bir olgu olması, milliyetçiliği de etkilemektedir. Bu açıdan “milliyetçilik” çağın şartlarına göre kendini yenileyen bir yapıdadır. Günümüzde bazı toplumsal kurumların, dilsel kuruluşlar haline gelmesi, dil milliyetçiliği ideallerinin bazı dayatmalarla karşılaşması sonucunu doğurmaktadır.

Dipnotlar

- ¹ A. Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan) , Adres Yay., Ankara, 2006, s. 197.
- ² A. Smith, *Milliyetçilik ve Tarihçiler*, (Çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik) , Der: M. Armağan, Şehir Yay., İstanbul, 2001, s. 46.
- ³ F. Oppenheimer, *Devlet* (Çev. A. Şenel, Y. Sabuncu) Engin Yay., İstanbul, 1997, s. 138
- ⁴ S. Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s. 56.
- ⁵ K. Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgı Yay., İstanbul, 2007, s. 123-131.
- ⁶ S. Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s. 4.
- ⁷ A. Smith, *Milliyetçilik ve Tarihçiler*, (Çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik) , Der: M. Armağan, Şehir Yay., İstanbul, 2001, s. 57.
- ⁸ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 121.
- ⁹ C. Pierson, *Modern Devlet*, (Çev. Dilek Hattatoğlu), Kamera Yay., İstanbul, 2000, s. 113
- ¹⁰ M. İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, Ötüken Yay., İstanbul, 1969, s. 30
- ¹¹ D. Hocaoglu, *Saldırgan Küreselleşme Çağı ve Yeni Milliyetçilik*, 2023, Sayı 24, Ankara, 2003, s. 45
- ¹² A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 61.

- ¹³ B. Anderson, *Hayali Cemaatler*, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yay., İstanbul, 1995, s. 95.
- ¹⁴ E. Gallner, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar) İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 173.
- ¹⁵ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 73.
- ¹⁶ E. Gallner, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar) İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 173.
- ¹⁷ E.J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay) Ayrintı Yay., İstanbul, 1995, s. 127.
- ¹⁸ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 73.
- ¹⁹ S. Barbour, C. Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, Oxford University Press, 2000, s. 9.
- * Print-capitalism; Benedict Anderson, Türkçe çevirisi *Hayali Cemaatler* adlı kitabında, batı Avrupa'da ki milletlerin 'hayal edilme' sürecini anlatırken kullandığı önemli kavramlardan biri. Özellikle ulusal gazetelerin yaygınlaşması ve roman türünün doğmasıyla, kapitalist güdülerle, birincil olarak kâr etmeyi amaçlayan matbaalar/basım evleri, aynı zamanda, belli bir toprak bütünlüğünü paylaşan insanların, Latince 'den bağımsız, yerel dillerde (vernacular), ortak bir anlam dünyası yaratmasında çok önemli bir rol oynamıştır.
- ²⁰ A. Dieckhoff, C. Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, (Çev. Devrim Çetinkasap) İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 179.
- ²¹ a.g.e 180.
- ²² a.g.e 181.
- ²³ a.g.e. 182.
- ²⁴ a.g.e. 185.
- ²⁵ a.g.e. 185.
- ²⁶ a.g.e. 185.
- ²⁷ a.g.e. 188.
- ²⁸ a.g.e. 188.
- ²⁹ a.g.e. 188.
- ³⁰ a.g.e. 189.
- ³¹ a.g.e. 190.
- ³² a.g.e. 195.
- ³³ a.g.e. 196.
- ³⁴ a.g.e. 198.
- ³⁵ a.g.e. 204.
- ³⁶ a.g.e. 205.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*, (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 1995.
- Barbour, Stephan, Cathie, Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, Oxford University Press, 2000.
- Dieckhoff, Alain, Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, (Çev. Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gallner, Ernest, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan), Adres Yayınları, Ankara, 2006.
- Hobsbawm, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev: Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Hocaoğlu, Durmuş, "Saldırgan Küreselleşme Çağı ve Yeni Milliyetçilik", 2023, Sayı 24, Ankara, 2003.
- İzzet, Mehmet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Oppenheimer, Franz, *Devlet*, (Çev: Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Öğün, S. Seyfi, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, (Çev: Dilek Hattatoğlu), Kamera Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Smith, Anthony D., "Milliyetçilik ve Tarihçiler", (Çev: İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik), Der: ARMAĞAN Mustafa, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.
- Şahin, Köksal, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2007.